

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Дніпровський національний університет ім.О.Гончара
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Дніпровський державний технічний університет
Інститут екології Карпат НАН України
Криворізький ботанічний сад НАН України
Управління екології виконкому Криворізької міської ради

ПРОБЛЕМИ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ, ПРИКЛАДНОЇ ЕКОЛОГІЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
присвяченої 90-річчю від дня народження
Володимира Івановича Шанди
к.б.н., професора кафедри ботаніки та екології
Криворізького державного педагогічного університету

30 травня 2025 року

м. Кривий Ріг

Проблеми фундаментальної, прикладної екології та екологічної освіти *Всеукраїнська науково-практична конференція присвячена 90-річчю від дня народження Володимира Івановича Шанди к.б.н., професора кафедри ботаніки та екології Криворізького державного педагогічного університету* (30 травня 2025 року, м. Кривий Ріг) / за ред. Євтушенка Е.О., Ахматової Н.О. Кривий Ріг: КДПУ, 2025. 256 с.

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми фундаментальної, прикладної екології та екологічної освіти», присвяченої 90-річчю від дня народження Володимира Івановича Шанди, кандидата біологічних наук, професора кафедри ботаніки та екології Криворізького державного педагогічного університету. У працях авторів розглянуто актуальні питання сучасної екологічної науки, стан та перспективи фундаментальних і прикладних досліджень у сфері екології, екологічної безпеки, охорони довкілля, а також розвиток екологічної освіти в Україні.

Редакційна колегія:

Євтушенко Е.О. - в.о.завідувача кафедри біології та екології, к.б.н., доцент (головний редактор).

Грицан Ю.І. - завідувач кафедри екології та охорони навколишнього середовища ДДТУ, д.б.н., професор.

Пахомов О.Є. - в.о. завідувача кафедри біорізноманіття та екології ДНУ, д.б.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Лихолат Ю.В. – завідувач кафедри фізіології та інтродукції рослин ДНУ, д.б.н., професор, академік АН Вищої школи України, дійсний член Міжнародної академії біоенерготехнологій.

Білова Н.А. - професор кафедри підприємництва та економіки підприємства, радник митної служби I рангу, академік УЕАН, д.б.н., професор.

Шпаківська І.М. - в.о. зав. відділу екосистемології Інституту екології Карпат НАН України, к.б.н., с.н.с.

Бойко Л.І. - директор КБС НАНУ, к.б.н., с.н.с.

Ворошилова Н.В. - к.б.н., доцент кафедри екології ДДАЕУ.

Альохіна Т.М. - к.б.н., доцент кафедри біології та екології.

Ахматова Н.О. - асистент кафедри біології та екології (відп. секр.).

*Рекомендовано до видання науково-методичною радою
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол №11 від 05.06.2025)*

Авторські тексти не редагувались. Відповідальність за точність викладених у публікаціях фактів несуть автори.

© Криворізький державний педагогічний університет, 2025

© Автори статей, 2025

маршруті була станція «Водойми та їхні жителі», де екскурсантам було продемонстровано методику визначення якості води за наявними біорізноманіттям, яка застосовується в Україні на основі стандартів країн ЄС. Також студенти також мали можливість відвідати інтерактивний парк-музей історії Землі «UNDERHILL» в с. Підгір'я Богородчанської селищної громади. Тут вони ознайомилися з типовою фауною усього Передкарпаття епохи дольодовикового зледеніння й причини зміни під його впливом в нашому краї клімату та екосистем сьогодення.

На найближчу перспективу ще заплановані силами туристичного клубу «Плай» еко-екскурсії «Вплив гірських екосистем долин основних річок на сталий розвиток територіальних громад Чернівецької, Івано-Франківської та Закарпатської областей» і «Еко-стежки Карпатського Національного природного парку як чинники екологічного виховання та формування екологічної свідомості студентської молоді».

Список використаних джерел

1. План дій сталого енергетичного розвитку та клімату Чернівецької міської територіальної громади до 2030 року. URL: https://www.city.cv.ua/storage/files/1_%D0%9F%D0%94%D0%A1%D0%A0%D0%9A%2011.04.pdf (дата перегляду 17.05.2025)
2. Гищук Р.М., Круль Г.Я. Демографічна оцінка ландшафтів верхнього Прута для потреб рекреаційно-туристичної діяльності. Друга Міжнародна наукова конференція «Рельєф і клімат» (м. Чернівці, 26-28 вересня). Чернівці: ЧНУ, 2018. С.59-61
3. Туристичний клуб ЧТЕІ ДТЕУ «ПЛАЙ». URL: http://chite.edu.ua/sport_plaj/ (дата перегляду 17.05.2025)

УДК 373.3:37.015.11+57.081.1

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІСТОРИЧНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Головко Ю. С., здобувачка освіти, магістрантка, факультет історії та міжнародних
Староста В. І., доктор пед. наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої
школи,
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»,

Сучасний світ стоїть перед обличчям безпрецедентних екологічних викликів, які вимагають від людства негайних та рішучих дій. Від глобальних

змін клімату до виснаження природних ресурсів – усі ці проблеми диктують нагальну потребу в екологізації сучасної освіти на всіх її рівнях. Наприклад, дослідники [1, 3, 4] та інші звертають увагу на екологічну складову підготовки майбутніх фахівців у вищій школі, оскільки вони «несуть в сучасному українському суспільстві та в світі в цілому важливу соціокультурну місію, адже від їх подальшої діяльності залежатимуть долі громад, регіонів, міст, територій тощо» [1, с. 149]. Формування екологічної свідомості та культури, а також здатності до відповідальної поведінки у природному та соціальному середовищі є однією з найважливіших місій закладів освіти сьогодні. У цьому контексті, з нашого погляду, особливого значення набуває роль історичної та громадянської освіти, яка, на перший погляд, може здаватися далекою від екологічної проблематики. Проте, саме ця освітня галузь сучасної школи має унікальний потенціал для розвитку екологічної компетентності учнів через призму минулого досвіду людства та розуміння механізмів функціонування сучасного суспільства. Вивчення історичних наслідків нераціонального природокористування та громадянська відповідальність за збереження довкілля є ключовими для виховання відповідальних громадян, здатних до сталого розвитку.

Таким чином, актуальним об'єктом дослідження стає розвиток екологічної компетентності учнів у закладах загальної середньої освіти засобами історичної та громадянської освіти. Для підготовки даного повідомлення нами використано комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження: теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація) під час аналізу наукової літератури; емпіричні методи: вивчення досвіду вчителів та педагогічне спостереження за навчально-виховним процесом на уроках історії, громадянської освіти з метою виявлення існуючих практик розвитку екологічної компетентності; з'ясування ставлення учнів до екологічних проблем; аналіз продуктів навчальної діяльності учнів (реферати, проєкти, есе, доповіді на екологічну тематику) для оцінки рівня сформованості екологічної компетентності тощо.

Дослідження показує, що розвиток екологічної компетентності учнів на уроках історії та громадянської освіти відбувається не шляхом прямого викладу екологічних знань, а через інтеграцію екологічних аспектів у традиційний тематичний зміст. Це передбачає «усвідомлення екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства» [2].

Розглянемо деякі шляхи реалізації цього підходу на основі аналізу нормативно-правової інформації [2], сучасних підручників, шкільної практики та педагогічного досвіду вчителів історії та громадянської освіти, а також огляду праць дослідників (Л. Большак [1], І. Коренева [3], Т. Саєнко [4] та інших джерел. На уроках історії екологічна компетентність може розвиватись через: аналіз історичних прикладів взаємодії суспільства та природи (наприклад, як різні цивілізації та народи використовували природні ресурси, які наслідки це мало для довкілля та самого суспільства – виснаження ґрунтів в античні часи, вирубка лісів у Середньовіччі, вплив промислової революції на забруднення повітря та води); дослідження екологічних катастроф минулого (катастрофа на Чорнобильській АЕС тощо); вивчення ролі видатних особистостей та рухів у захисті природи і т.п. На уроках громадянської освіти вважаємо, що увагу потрібно спрямувати на сучасні виклики та роль громадянина у їх подоланні: обговорення глобальних екологічних проблем; вивчення законодавства України у сфері охорони довкілля; проведення дискусій та дебатів на екологічну тематику; організація проєктної діяльності.

Таким чином, інтеграція екологічних аспектів у викладання історії та громадянської освіти не лише збагачує зміст цих дисциплін, а й сприяє формуванню у школярів системного погляду на взаємозв'язок суспільства та природи, виховує активну громадянську позицію та формує готовність до відповідального екологічного вибору у повсякденному житті. У подальших

дослідженнях варто проаналізувати шкільну практику реалізації зазначених підходів, а також долучити до їх використання сучасні цифрові інструменти.

Список використаних джерел

1. Большак Л.І. Екологізація освіти як соціальна потреба сучасного суспільства. Дис. на здобут. наук.ступ. канд. філософ.наук. Київ, 2012. 187 с. URL:https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41657/Bolshak_dis.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.05.2025).

2. Державний стандарт базової середньої освіти. Затв. Постановою КМ України від 30 вересня 2020 р. № 898 (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 972 від 30.08.2022). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16> (дата звернення: 20.05.2025).

3. Коренева І.М. Феномен «освіта для сталого розвитку»: сутність та сучасні особливості концепту. *Український педагогічний журнал*. 2018. Вип. 2. С. 113-123. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/download/495/425> (дата звернення: 20.05.2025).

4. Саєнко Тетяна. Екологічна освіта - основа екобезпеки та сталого розвитку. *Вища освіта України*. 2020. Вип. 2. С. 30-36. URL: <https://journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou/article/download/145/115> (дата звернення: 20.05.2025).

УДК 504.06:37.091.3(477)

ЕКОЛОГІЧНІ ХАБИ ТА ПРОСТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ЇХ ОСВІТНЯ ФУНКЦІЯ ДО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ росії В УКРАЇНУ ТА ПІСЛЯ

Груздова В. О. еколог

Всеукраїнська екологічна ліга, м. Харків

Колошко Ю. В. викладач кафедри охорони праці та екологічної безпеки
Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Екологічні хаби та простори сталого розвитку за останнє десятиліття стали ключовими елементами трансформації екологічної свідомості українського суспільства. Вони слугували платформами для неформальної освіти, активізму, інновацій та міжсекторальної взаємодії. До початку повномасштабного вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року ці хаби активно розвивались у великих містах і регіональних центрах, сприяючи

років там було проведено 25 еко-пікніків, зібрано 136 тонн відходів, 74 тонни з яких віддано на вторинну переробку. Застосування такого підходу є ефективним рішенням впроваджувати екологічну освіту у шкільний та позашкільний навчальний процес. Цей підхід дає можливість охопити науково-дослідницькою та природоохоронною діяльністю широке коло школярів, молоді та дорослих, сформувати відчуття причетності до еко-спільноти, яка робить важливу і велику справу. У школярів така діяльність формує екологічну свідомість та лідерські навички, вміння вести діалог та взаємодіяти у команді, вміння робити власні висновки.

Список використаних джерел

1. Клапоушак І. Д. Бьордвочинг як приклад екологізації туризму та інноваційний напрямок розвитку сталої туристики Тернопілля // Інноваційні підходи до фізичного виховання і спорту студентської молоді: матеріали п'ятого регіонального науково-методичний семінару (18-19 грудня 2018 року). – Тернопіль: Тайп, 2020. – С. 77–85.
2. Станкевич О. І., Станкевич-Коваль К. І., Дерев'янченко Н. О. Природоохоронна освіта у школі та позашкільних навчальних закладах. – Ужгород: ПП «Ліра», 2005. – 104 с.
3. Станкевич О. І., Станкевич-Коваль К. І., Ірклієнко В. І. Проблеми формування екологічної свідомості молоді у рамках сучасної екологічної освіти // Молодь у вирішенні регіональних транскордонних проблем екологічної безпеки: матеріали шостої міжнародної наукової конференції (Чернівці, 11-12 травня 2007). – Чернівці, 2007. – С. 428-431.
4. Станкевич-Волосянчук О. І. Екологічні дослідження водних екосистем: навчально-методичний посібник. – Ужгород: ФОП Бреза А. Е., 2014. – 80 с.
5. Черевко І.С. Вплив екологічної освіти на формування особистості підлітка як суб'єкта навчіння // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 20.- С. 718-727.

УДК 37.033:372.12

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ

Староста В. І., доктор пед. наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

У теперішній час, коли питання збереження навколишнього середовища та забезпечення сталого розвитку є ключовими для майбутнього планети,

екологізація дошкільного виховання набуває надзвичайної актуальності. Саме дошкільний вік є сенситивним періодом для формування первинних уявлень про природу, її цінність та місце людини в ній. Отже, важливим об'єктом педагогічного дослідження стає виховання бережливого ставлення до довкілля, усвідомлення взаємозв'язків у природі, розвиток емоційно-ціннісного ставлення до живої та неживої природи є фундаментом для формування природничо-екологічної компетентності дітей.

На основі використання комплексу теоретичних методів дослідження (контент-аналіз, узагальнення, порівняння тощо) нами встановлено, що проблеми екологічного виховання дошкільників представлені в наукових працях багатьох учених, серед яких Г. Беленька, Н. Гавриш, Н. Горопах, Н. Лисенко, З. Плохій, Н. Пустовіт та ін., а сутність екологічного виховання розглядається як: безперервний процес навчання, виховання та розвитку дитини, спрямований на формування її екологічної культури, що виявляється в емоційно-позитивному ставленні до природи, довкілля, відповідальному ставленні до свого здоров'я та стану навколишнього середовища, дотриманні певних моральних норм, у системі ціннісних орієнтацій (Н. Кот) [1]; оволодіння науково обґрунтованими основами взаємодії людини (суспільства) із природою, цілеспрямований процес формування відповідального ставлення до неї, конкретизує і поглиблює всі складники всебічного розвитку особистості (Н. Лисенко) [3, с. 35]; формування у дитини здатності та бажання діяти відповідно до екологічних знань, набутих у процесі навчання (З. Плохій) [5]. Екологічна вихованість складається з екологічних уявлень, емоційно-ціннісного ставлення до природи, екологічно доцільної поведінки та діяльності у ній (Н. Кравець) [2, с. 138].

Згідно В. Розгон [6, с.96], змістом дефініції «екологічна освіта дітей дошкільного віку» є свідомо та доцільна спланована систематична і поетапна діяльність педагога з дітьми задля реалізації завдань екологічної освіти за умови їх активної участі у різних видах діяльності. Екологічну освіту дітей дошкільного віку слід тлумачити як значно вагоміший порівняно з іншими

чинник формування життєвих компетенцій, адже, маючи інтегративний зміст, саме він уже змалку формує стиль життя дитини, впливаючи в різний спосіб на стиль життя її сім'ї або ж цілої родини.

Огляд праць показує, що терміни «екологічна освіта» й «екологічне виховання», як правило, використовуються як синоніми, а екологічне виховання дітей розглядається як відносно новий напрям дошкільної педагогіки, що суттєво відрізняється від традиційного ознайомлення дітей із природою. Н. Лисенко, підкреслює взаємозв'язок екологічного виховання та екологічної освіти, показує, що для екологічного виховання характерні такі два основні етапи – «...засвоєння дітьми екологічних знань та перетворення їх в елементи переконань як основне ядро свідомості» [4, с. 23], а дидактичною основою екологічного виховання є знання дітей про природу [4, с. 36].

Отже, екологічне виховання дітей дошкільного віку спрямоване на формування екологічної культури особистості і концентрує ключові взаємозумовлені складові: пізнавальну (екологічна освіта і екологічна свідомість), емоційно-ціннісну (екологічне мислення щодо унікальності життя, довкілля, екологічно моральні цінності), практичну (природоохоронна/екологічна діяльність, екологічна поведінка).

Висновок. Аналіз джерел показує багатоаспектність підходів (педагогічний, філософський, соціальний, культурологічний тощо) учених щодо сутнісних ознак екологічного виховання особистості дошкільника, зокрема:

- засвоєння природничо-екологічних знань – знання про природу, свідоме сприйняття довкілля, усвідомлення природної феноменальності людини;

- формування ставлення до природи – культури взаємодії з природою; усвідомлення цінності природи і дбайливого ставлення до неї; екологічного мислення, екологічної етики, екологічної поведінки та загалом екологічної культури;

– природоохоронна діяльність – здатність гармонійно співіснувати з природою, розумне використання її багатств; особиста моральна відповідальність за збереження природних багатств, умови життєдіяльності на Землі.

Подальше дослідження доцільно спрямувати на виявлення підходів щодо екологічного виховання дошкільників в умовах партнерської взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Кот Н. М. Про нові аспекти змісту екологічного виховання дошкільників. *Педагогічні науки*. Бердянськ, 2005. N2. С. 54-59.

2. Кравець Н.С. Екологічне виховання дітей дошкільного віку: дефінітивно-понятійна сутність проблеми. *Освітній простір України*. 2016. № 7. С. 131-138.

3. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку: Навч. посіб. Львів: Світ, 1994. 143 с.

4. Лисенко Н.В. Організація пошуково-дослідної роботи в дитячому садку. Київ : РУМК, 1990. 260 с.

5. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників : метод. посіб. Київ: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2002. 173 с.

6. Розгон В. В. Інноваційні технології екологічної освіти дітей дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. праць. Київ : Вид. дім «Гельветика», 2021. Вип. 80. Т.2. С. 96-100. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.80.2.20> (дата звернення: 20.05.2025).

УДК 504+374

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК СКЛADOVA ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

¹Харитонova Т.І. заступник директора з науково-методичної роботи,

²Харитонов В.М., кандидат геологічних наук, доцент,

¹Природничо-науковий ліцей,

²Криворізький національний університет

В нашій країні позашкільна форма навчання є невід'ємною компонентою безперервної системи освіти. Діяльність ЗПО (заклад позашкільної освіти) спрямована на розвиток здібностей, обдарувань та інтересів молоді, а також формування їх професійного майбутнього. Особливим типом ЗПО є гуртки науково-дослідницької діяльності учнів-членів Малої академії наук (МАН) України [1]. Незважаючи на складні часи, МАН посилює міжнародне